

Giorgio Cadorini

FURLANŠTÍ KRAMÁŘI
NA SEVEROVÝCHODĚ OD ALP
V 16. - 18. STOLETÍ

1. Furlansko je historická oblast, která je v současné době (kromě menšího území ve Slovinsku) součástí Italské republiky. Nachází se na severovýchodě státu, na hranicích s Rakouskem a se Slovinskem, mezi přístavy Benátky a Terst. Geograficky odpovídá povodí řeky Tilment, části povodí řeky Soči a levému břehu řeky Livence. Má kolem 1.000.000 obyvatel, administrativně jeho území patří regionu Furlansko a Julské Benátsko - kromě města Puart a údolí Pladen, součástí Benátska, a část okresu Nová Gorice ve Slovinsku. Hlavními středisky jsou města Udine, Pordenone, Gorice, Čedad, Tumieç, Monfalcone a Puart. 700.000 obyvatel mluví furlansky, ale přítomny, kromě italštiny, jsou i slovinština, němčina a romština.

Karnie je oblast furlanských hor, která se překrývá s horním povodím Tilmentu. Jejími prvními historickými obyvateli byli Keltové - Karnové; z tohoto jména vznikl latinský název *Carnia*. Římané ji dobyli během 2. st. př. n. l. - a v roce 49 př. n. l. založil Caesar municipium *Iulium Carnicum*, dnešní Zui, a tím z oblasti učinil správní celek. Ve středověku připadá Aquilejskému patriarchátu, až do dobytí Akvileje Benátkami v roce 1420. Benátky měly značný podíl na ničení hlavního místního bohatství - lesů - k potřebám budování svého slavného loďstva. Od roku 1797 byla Karnie součástí rakouské monarchie, od roku 1866 patří Itálii. Obyvatelstvo mluví furlansky, kromě tří německých osad.

Během 16. - 18. století značná část obyvatelstva provozovala kramářství v zemích střední a východní Evropy. Tento jev - kterým se dosud zabývali pouze místní historikové - bude tématem kongresu, který Karnské muzeum lidových řemesel a umění *Michêl Gortan* v Tumieçi uspořádá ve dnech 8. - 10. listopadu 1996.

2. Využití půdy zkoumal důkladně Giorgio Ferigo (1994) v údolí Guart, které nám proto slouží jako příklad. Nacházelo se tam devět vesnic rozdělených do pěti obcí. Půda patřila částečně soukromníkům, částečně byla občinou. 4,1% území tvořila orná půda, 25,6% pastviny, 24,8% lesy. 13,4% půdy byly neúrodné. Pěstovalo se žito, pšenice, kukuřice, ječmen, boby, fazole, řepa či len a konopí (nepatrně). Až v roce 1786 se objevily brambory. Hojně chovaný dobytek zaručil bohatší výživu a zároveň platební schopnost v případě půjčky.

S demografickým vývojem v celé Karnii nás seznamuje Furio Bianco

(1992: 19-21). Celé pozorované období lze definovat jako období vzrůstu počtu obyvatelstva (kolem 100%). Vzrůst je výrazný na konci 16. a během 17. století, kolísavý v 18. století.

Z těchto údajů snadno vyvodíme, že oblast neposkytovala dostatek výživy a demografická expanze stav jen ztížila. Odezvou obcí bylo zahájení nenaplánované privatizace. Ve sledovaném období docházelo k postupnému rozprodeji obecního majetku - hlavně lesů - s následným ztížením životních podmínek u nižších vrstev obyvatelstva. To přineslo nové finance do pokladen obcí. Zároveň poskytlo kácení lesů zaměstnání místnímu obyvatelstvu. Brzy se ale objevily i katastrofální následky v podobě geologické nestálosti, která dodatečně ztenčila užitkovou půdu (Bianco 1992: 21-35).

3. Jediným řešením byl rozvoj obchodů - muži se v době klidu zemědělských prací vydávali na cestu Alpami do států střední Evropy. Nevíme, proč mířili zrovna do těchto zemí, ale soudíme, že tu předpokládali dostatek peněz v hotovosti. Dalším důvodem může být i značná míra nasycení trhu v Pádské nížině. Téma dosud nebylo zkoumáno. Dospělo se ale k závěru, že každá evropská horská oblast měla svoje tradiční kramářské trasy na základě tichých dohod. Neznáme hranici s balkánskými obchodníky na jihovýchodě, zaznamenali jsme však přítomnost karnských kramářů v Temešváru a v Sibini. Na severozápadě ležela tato hranice na bavorském území nedaleko od Čech (rozhovor s Giorgiem/Zorčem Ferigem). Samozřejmě se občas objevovaly i snahy o rozšíření vlastního trhu na úkor jiné skupiny. Tyto pokusy se množily během 18. století, když různé státy přijaly protekcionistická opatření, hlavně pod tlakem místních kupců, kteří nebyli ochotni snížit ceny, aby zvýšili vlastní konkurenceschopnost. Dokonce i na území Benátské republiky se karnští kramáři museli bránit proti obchodníkům, kteří přicházeli ze západních Alp, z Tyrol, z Apeninského poloostrova a z Malty (Bianco 1992: 54).

Cesty kramářů trvaly mnoho měsíců, od podzimu do žní. Jejich častou nepřítomnost doma potvrzují potíže, s nimiž se setkávaly orgány samosprávy obcí při svěřování funkcí občanům, kteří přišli na řadu. Funkce mohli vykonávat jen starousedlíci, na základě zděděných pravidel střídání, a tím pádem šlo stěží nahradit nepřítomné. Kromě toho se obecní rady opakovaně scházely v neúplnosti, což - pokud to nevyloučilo jejich usnášeníschopnost - ohrožovalo zachování jejich autority (Bianco 1992: 60 an.).

Období obchodních cest se odráží také ve výskytu svateb a porodů

během roku. V Guartu jsou svatby převážně exogamní, 53,6% se konávalo od července do září, 70,2% od června do září. Průměrný věk snoubenců je 24,5 u žen a 26,8 u mužů. To všechno vysvětluje nevýrazný počet porodů - méně než 40%. Narození se soustřeďují od března do června - 49,2% (Ferigo 1994:153-159).

V zimě se odjakživa cestovalo za obchodem. Vždy bylo potřeba nakupovat zásoby obilí, soli a koření. Prostředky na nákup horalé získávali prodejem domácích výrobků: másla, vlněných látek, uhlí, dříví a dřevěných předmětů. Kramářství bylo ale zaměřené na látky - vedle tradiční vlny, ještě na hedvábí a bavlnu - ponožky, provazy a lana, čaj, cukr, kávu, tabák, citrony, rozinky, vosk, melasu, lůj, koření, hřebíček, nasolené ryby, knoflíky, materiálie (drogistické zboží, barviva), tablety, léky atd., na veškeré zboží exotické a snadno dopravitelné (Bianco 1992: 44 a 50).

Zboží si obstarali v Benátkách anebo u krajanů, kteří se usadili v cizině. Ve Štýrském Hradci například bydleli v polovině 17. století Pietro a Carlo de Crignis, v Salcburku v roce 1672 Zuanne Gussetto a Mattia Benvenuta. V Řeznu se na počátku 18. st. obraceli k místnímu kupci Antonu Kipfrovi. Neznáme ziskové rozpětí v kramářství. Víme, že se platba zboží zaručovala vlastním pozemkem, domem či slovem a podpisem jiného krajana (Ferigo 1994: 150-151).

Kromě zboží potřeboval kramář určitou zásobu znalostí, která se zásadně lišila od běžných zkušeností ze života v horské vesnici. Proto rodiny věnovaly značnou pozornost výchově budoucích dědiců - spolupracovníků. Obce naléhaly na faráře, jimž smlouva, kterou podepisovali před zahájením svého působení, přikazovala i povinnost vést kurzy všeobecného vzdělávání pro mládež. S tím souvisí procento gramotnosti v alpské oblasti: skoro všichni horalé podepisovali protokoly ze zasedání obecních rad osobně, na rozdíl od zemědělců v nížinách. „Odborné předměty“ se mladí učili jako učni v rodinném podniku či u jiných obchodníků. Kromě toho měli k dispozici zápisy z cest s údaji o trasách, o cenách a o zvycích obyvatelstva. Musíme navíc předpokládat, že ovládali alespoň němčinu. Místní jména v zápisech a v dokladech jsou většinou německy, a to i v oblastech, kde byl přítomen také jiný jazyk (Bianco 1992: 53).

Rodina byla základem tohoto druhu podnikání. Otec řídil podnik - úkoly, které vyžadovaly určitou odpovědnost, svěřil pouze těm synům, kteří absolvovali delší učební dobu u něho či u jiných kramářů. Během otcovy nepřítomnosti, se domácími záležitostmi zabýval někdo ze synů pod matčíným dozorem. Matka spravovala domácnost a rodinné jmění.

Příjmy z obchodní činnosti musely uspokojovat běžnou spotřebu, poskytovat finanční prostředky na překonání těžších období, zabezpečit rodinný majetek. Dále byly určeny na investice pro podnik, na úpravy a ozdobu obydlí a na věna dcer. Těžší období přestavovaly převážně zemědělské krize, ale i války v zemích za Alpami - v roce 1620 byl zajat a snad i zabit Pietro da Runchia řečený Peròl, v roce 1622 zaznamenáváme tři oběti: Jacobo delli Zuani, Nicolò Soratet a Matteo Adam (Ferigo 1994: 163). Otcova autorita setrvala díky závěti i po jeho smrti. Dědici se stali všichni synové ve stejné míře, ale mohli být omezeni různými podmínkami. K nejčastějším povinnostem patřila povinnost bydlet spolu a fideikomis (Bianco 1992: 52-53, 74-81).

Existence a obsah závětí svědčí také o generačním konfliktu v 18. století. Vzrůstá počet a přísnost podmínek, které měly zadržet syny doma. Často byl vyloučen z dědictví, kdo odešel z rodiny bez souhlasu rodičů. Zápisy obecních orgánů se rovněž zmiňují o nekázni mládeže. Předpokládáme, že zhoršená hospodářská situace - demografický růst, zavedení protekcionistických opatření, geologická zkáza - ztížila životní podmínky mladších vrstev obyvatelstva a hlavně oddálila uskutečnění svatby a založení vlastní rodiny.

Opakované odkazy na minulost a na tradici potvrzují, že karnské obyvatelstvo cítilo nastávající kulturní změnu a blížící se krizi. Hodnoty jako kázeň, vytrvalost, šetrnost jsou důležitou složkou v receptu, který umožňoval provoz obchodní činnosti bez velkého výchozího kapitálu. (Bianco 1992: 72-81) Pravděpodobně k tomu přispělo i kramářství samo o sobě. Čím dále tím více si muži zvykali čelit sami nejruznějším životním okolnostem, které přinášelo cestování. Poznávali jiné kultury, jiná prostředí, ne pouze prostorově vzdálená od rodných hor. Občas mohli pozorovat úspěchy některých krajanů, při nichž scházela spoluúčast rodiny anebo nebyla zjevná. S těmito zkušenostmi snad souvisí furlanský výraz *Furlan di Prague* ‚pražský Furlan‘, to jest ‚zruďný Furlan, zvrhlý člověk‘.

Mladí, kteří odcházeli od rodiny, se často trvale přestěhovali do země, kde obchodovali. Na konci pozorovaného období se to děje i se souhlasem rodičů, poněvadž to byl jeden ze způsobů obrany před protekcionismem. V těchto případech je jasné, že obchod se už stal hlavní činností kramářekupce. Máme tu další důkaz, že se podmínky pro provoz kramářství během 18. století stávaly neunosnými. Na jedné straně stál odpor místních obchodníků, kteří se chtěli zbavit konkurence, i když možná ne hroživé, tedy cizinců. Na druhé straně, vývoj státní moci směrem k modernímu státu zužoval prostor pro samostatné rozhodování jednotlivce a posiloval

byrokracii. Ve sféře obchodu se to projevuje například v nových hygienických předpisech.

Také průmyslová revoluce měla spoluúčast na zániku karnského kramářství: obchodníci pokračovali ve svých cestách přes Alpy, ale už jen jako sezónní zaměstnanci továren. Z této zkušenosti vychází jiný furlanský výraz: *fâ il bintar* ‚toulat se‘, který původně musel znamenat ‚dělat zimní sezónu‘ (*bintar* < bavor. *Winter* ‚zima‘).

Otevřená zůstává otázka vztahů mezi karnskými kramáři a středoevropským obyvatelstvem. Doma se říkalo, že tajemstvím jejich úspěchů byla poctivost. Máme ale i stížnosti kvůli jejich sklonu ke zpronevěře, kromě už zmíněných výhrad místních kupců (Bianco 1992: 52, 55-58). Jako výchozí předpoklad si můžeme představit, že přijetí domácím obyvatelstvem bylo srovnatelné s přístupem vůči Vietnamcům v dnešní České republice. Kromě toho obecně existuje a existoval sklon k obviňování cizinců z potíží, s nimiž se místní lidé setkávají.

4. V předchozích řádkách jsme psali o kramářích jako o tradičních postavách s *crame* ‚s krosnou‘ na zádech. Psali jsme ale také o jejich podnicích a o případech velkého úspěchu. Karnští kramáři vytvářeli složitou síť skladů a obchodů a existovala rozmanitá stupnice od drobného toulavého prodavače až po kupce, který vlastnil palác v rodné vsi a koupil si občanství v cizím městě. Domenico Molfetta (1987) - díky dochovanému rodinnému archivu Stroiliů - popsal podrobně příběh Lorenza a Daniela Stroiliových, kteří působili v Čechách v 18. století. Do zemětřesení v roce 1976 svědčil rodinný dům *Cjà Stroili* v rodném Cjavaçi o jejich úspěších.

Lorenzo se dostal do Čech kolem roku 1734. V roce 1743 dle pramenů už dlouho žil nastálo v pražské oblasti, kde provozoval prodej v malém v různých místech. Téhož roku přivolal k sobě synovce Daniela, který už nějakou dobu obchodoval v Bavorsku a odkoupil Lorenzovu část domu.

V březnu 1744 založili obchodní společnost spolu s Paolem di Centa z Riu a s Biasiem Driussim z Dieçe a jeho synem Giohanem. Stroilioví přinesli do společnosti 50% kapitálu - 2.787 zlatých. Do vybavení patřily i tři vozy a čtyři koně; kromě toho vlastnili stánky v trzích ve 22 vesnicích a městech. Roční zisk společnosti činil asi 1.000 zlatých. Fungovala dohoda o vzájemné podpoře za nešťastných okolností s jinými karnskými obchodníky přítomnými v Čechách, jako byli Scarsiniovi z Dieçe a De Franceschiové z Paluce.

23. září 1750 byla smlouva prodloužena, ale bez di Centa, který zatím

otevřel obchod v Mostě. V účetních knihách nacházíme jména stovek dlužníků, dokonce i z Lipska, Hamburku a Curychu. Příjmy za rok 1755 činily 1.457 zlatých. Daniel v roce 1756 kupuje velkou zahradu v Cjavači a zahajuje práce, které měly rozšířit rodinný dům.

Po tomto roce postrádáme zprávy o Lorenzovi. 19. dubna 1759 Daniel založil novou společnost. Jeho společníky byli Gaspare Candone, Leopoldo Marsano a Pietro di Centa, který byl také činný v Čechách. Kapitál činil tentokrát 11.126 zlatých, příjmy v roce 1760 činily 8.830 zlatých. Dost víme o dělení úkolů, protože se zachovala osmistránková smlouva. V podstatě všechno záleželo na Stroilim, který musel žít na místě - v okresech *Baraun* (Beroun), *Saatz* (Žatec), *Leitmeritz* (Litoměřice) a *Rakonitz* (Rakovník). Mohl se vrátit domů kolem svátku svaté Kateřiny (25. listopadu), ale o velikonocích musel už být v Čechách. V případě krátkodobé neschopnosti však měl právo na příspěvky na léčení a na nemocenskou. Do podniku vložil 50% kapitálu a pořídil celé vybavení za 1.016 zlatých. Společnost ukončila existenci v listopadu 1761, jednak proto, že České království omezilo dovoz vlněných látek ve prospěch lineckých výrobců, jednak kvůli Candonovu vstupu do císařské armády.

Daniel Stroili zůstal v Čechách do roku 1764 a jeho výdělky nikdy nepřestaly růst. Účetní knihy závěrečného období jsou psané německy. V podnikání ho později nahradil synovec Daniele.

5. Nabízíme soupis příjmení kramářů a osob, s kterými měli obchodní styky. Neuvádíme je ve spojení s jednotlivými kraji, kde obchodovali, protože výskyt v jedné oblasti zřejmě nevyloučí vztahy s jinými. Taktéž neuvádíme jména, poněvadž běžně více členů stejné rodiny provozovalo kramářství. Kromě tvarů úředního rázu (v italštině v levém sloupci) poskytujeme pravděpodobný furlanský tvar (pravý sloupec). V obou případech připojujeme fonologický přepis. V přepisu se jména čtou tak, jako kdyby byla napsána česky. Foném označen jako *zž* je znělou palatální afrikátou více sykavou než české *dž*. Dvojtečka znamená délku u souhlásek. Apostrof označuje přízvuk na následující slabice.

Zdroje soupisu

- MOLF - Molfetta 1987. Zdrojem tohoto článku je rodinný archiv Stroiliových z Cjavače, kde jsou uloženy doklady o činnosti rodu přítomného v Čechách.
- RUK - Jedná se o rukopis obsahující seznam zemřelých obyvatelů Karnie v Uhrách, v Čechách, na Moravě a v Sedmíhradsku. Fotokopii poskytl Giorgio/Zorç Ferigo.
- SPA - Spangaro 1964. Zdrojem jsou osobní výzkumy Antonia Roji, který vycházel z rodinných archivů a z dostupných úředních dokladů.
- ZAN - Zanini 1968. Článek je souhrnnou prací o kramářství v Českých zemích. Jeho zdrojem jsou spisy Antonia Roji.

Agostinis /ago'stynys/	Augustin /augu'styn/	ZAN
Antonis /an'tonys/	Antoni /an'tony/	RUK
Barbacetto /barba'čet:ol/	Barbacet /barba'čet/	SPA
Bearzo /be'ardzol/	Bearç /be'arč/	ZAN
Brusescio /bru'zeskol/	Brusesc /bru'zesk/	ZAN
Canciani /kan'čany/	Cjančan /tan'čan/	ZAN SPA
Candido /'kandydol/	Cjandit /'tandyt/	RUK
Candone /kan'done/	Cjandon /tan'don/	MOLF
Candusso /kan'dus:ol/	Cjandùs /tan'dus/	RUK
Cappellari /kap:e'l:ari/	Cjapelâr /tape'lâr/	SPA
Casali /ka'zali/	Cjasâl /ta'zâl/	SPA
Cecon /če'kon/	Cecon /če'kon/	RUK
Cescuto /če'skuto/	Cescut /če'skut/	RUK
Cimador /čima'dor/	Cimadôr /Čima'dór/	SPA
Cleva /'kleval/	Cleva /'kleval/	ZAN
Collinasso /kol:i'nas:ol/	Culinàs /kuli'nas/	RUK
Crosilla /kro'zil:a/	?	RUK
d'Agaro /'dagaro/	Di Agâr /dija'gâr/	SPA
da Pozzo /da'pocol/	Dal Poç /dal'poč/	RUK
De Franceschi /defran'česky/	Di Cec /dy'ček/	MOLF
de Gracco /de'grak:ol/	Di Grac /dy'grak/	RUK
de Infanti /dejn'fanty/	Infant /in'fant/	SPA
de Stuva /de'stuval/	Da Stua /da'stual/	RUK
degli Antonij /delan'tony/	?	RUK
del Degano /del de'ganol/	Dal Dean /dal de'an/	RUK
della Pietra /'del:a 'pjetra/	Da Piera /da'pjera/	RUK
Desomaro /de'somarol/	Di Somar /dy'somar/	RUK
di Centa /dy'čental/	Di Cente /dy'čente/	MOLF
di Piazza /dy'pjaca/	Di Plaça /dy'plača/	RUK
di Val /dy'val/	Di Val /dy'val/	ZAN
di Vora /dy'voral/	Di Vora /dy'voral/	RUK
di Zuani /dydzu'any/	Di Zuan /dyzžu'an/	RUK
Driussi /dry'us:i/	Drius /dry'jus/	MOLF
Duriguzzo /duri'guco/	Duriguç /duri'guč/	RUK
Dus /dus/	Dus /dus/	RUK

Fachin /fa'kin/	Fachin /fa'kin/	RUK
Fedele /fe'dele/	Fidél /fi'dél/	RUK
Giorgessa /džor'džes:a/	Zorzessa /zžor'zžesa/	ZAN
Gonano /go'nano/	Gonan /go'nan/	ZAN SPA
Gortan /gor'tan/	Gortan /gor'tan/	ZAN
Gussetti /gu's:et:y/	Gusset /gu'set/	ZAN
Jacob /'jakob/	Jacob /'jakob/	RUK
Jos /jos/	Jos /jos/	RUK
Lischiutta /lis'kjut:a/	Liscjuta /li'stùta/	ZAN
Mariz /maric/	?	RUK
Marsano /mar'san/	Marsan /mar'san/	MOLF
Mazzilis /ma'cilis/	Macilis /ma'čilis/	RUK
Misdarijs /mi'zdaris/	?	RUK
Monco /'monko/	Monc /monk/	RUK
Palmano /pal'mano/	Palman /pal'man/	RUK
Pitocho /pi'toko/	Pitoc /pi'tok/	RUK
Pollo /'pol:o/	?	RUK
Puppino /pu'p:ino/	Pupin /pu'pin/	MOLF
Pustetto /pu'stet:o/	Pustet /pu'stet/	SPA
Rabber /'rab:er/	?	RUK
Roia /'roja/	Roia /'roja/	ZAN SPA
Rupil /'rupil/	Rupil /'rupil/	ZAN SPA
Samassa /sa'mas:a/	Samassa /sa'masa/	RUK
Sberla /'zberla/	Sberla /'zberla/	RUK
Scarsini /skar'siny/	Scjarsin /stär'sin/	MOLF
Silverio /sil'verjo/	Silveri /sil'veri/	ZAN
Solari /so'lary/	Solâr /so'lâr/	ZAN SPA
Stroili /'strojli/	Stroili /'strojli/	MOLF
Tavosco /ta'vosko/	Tavosc /ta'vosk/	RUK
Troiano /tro'jano/	Troian /tro'jan/	ZAN SPA
Uliz /'ulic/	?	RUK
Veir /vejr/	Veir /vejr/	RUK
Vidal /vi'dal/	Vidâl /vi'dâl/	ZAN